

V **HISTORISCH** G VOORBURG

- Dorpsschool aan de Vliet
- Wat voert Voorburg in zijn schild?

Van de redactie

De Kerkstraat in Voorburg telt tientallen fraaie gevels. Honderden jaren zagen ze geduldig vele passanten voorbijgaan, rustig of gehaast, door weer en wind en bij nacht en ontij. Was dit de reden dat een van de mooiste gevels was opgesierd met een spreuk, luidende: 'T wisselt, wat wij aanschouwen'? Enkele jaren geleden heeft een nieuwe eigenaar de tekst verwijderd om de een of andere duistere reden. Wellicht had hij al meer dan genoeg veranderingen meegemaakt in zijn leven.

Toch blijven het de veranderingen die de geschiedschrijving zinvol en vaak boeiend maken. Daarom heeft u thans weer een nieuw nummer van 'Historisch Voorburg' in handen. Het is het eerste nummer van de laatste jaargang van deze eeuw.

Over de vele wisselingen in de loop der eeuwen kan het onderwijs volop meepraten, ook in Voorburg. Daarom beschrijft Klaartje van Tuil in dit nummer hoe het de Voorburgse Vlietschool en wat daaraan voorafging, is vergaan. Een van de gevels in de Herenstraat blijkt verrassenderwijs nog een laatste tastbare herinnering aan die school te bewaren waarbij de bekende Voorburgse burcht een mooie rol vervult. Diezelfde burcht speelt vervolgens een hoofdrol in het tweede artikel. Daarin schrijft Bernard Dijkman over het wapen van Voorburg. De lezer die mocht denken dat daarmee nu eindelijk een onderwerp is gevonden waarbij standvastigheid zegeviert over de onontkoombare wisselingen, komt bedrogen uit. Enigszins tot verdriet van de schrijver blijkt zelfs het wapen van

Voorburg niet gevrijwaard voor de veranderingen die de tijd meebrengt.

Ook de redactie van Historisch Voorburg ontkwam niet aan de nodige veranderingen. Zo zagen wij Paul van Velsen, redactielid sinds eind 1996, onlangs verhuizen naar Sittard. Vele nummers zijn blijvende getuigen van zijn waardevolle inbreng. Zijn redactieplaats wordt ingenomen door Trudie Lepoutre, medewerkster van de Voorburgse bibliotheek.

Voor een plezierige afwisseling in uw dagelijkse bezigheden wensen wij u veel leesgenoegen met dit nummer.

Inhoud

Van de redactie	3
Dorpsschool aan de Vliet	4
Wat voert Voorburg in zijn schild?	20
Colofon	26

Foto omslag:

*De Voorburgse burcht
op het gemeentehuis.*

Foto M.G. Trapman, 1999

Dorpsschool *aan de Vliet*

De ontwikkeling van het lager onderwijs in Voorburg tot 1932

De aandacht die het monumentenjaar 1997 heeft gegeven aan het thema 'schoolgebouwen' heeft ook de interesse voor de lokale geschiedenis van het onderwijs gewekt. De tentoonstelling 'Uit de school geklapt' in museum Swaensteyn was daar een voorbeeld van.

Ter voorbereiding op deze expositie zijn leden van de Historische Vereniging Voorburg in het oud-archief van de gemeente op onderzoek gegaan. Daarbij kwam zoveel boeiend materiaal aan het licht, dat naast de verwerking van een gedeelte ervan in de tentoonstelling een afzonderlijke publicatie over de ontwikkeling van het lager onderwijs in Voorburg de moeite waard leek. Uitgangspunt van dit artikel vormt de geschiedenis van de oudste en gedurende bijna drie eeuwen zelfs de enige lagere school in Voorburg, de Vlietschool.

Huisvesting en onderwijs

Tot 1616 was Voorburg als heerlijkheid in het bezit van achtereenvolgens de heren Van Wassenaar en de graven Van Ligne. Blijkens de parochie-administratie van de Oude Kerk wordt al in 1506 onderwijs gegeven in 'een school met kosterhuis, toebehorende aan de Heiliggeest' gelegen aan de Herenstraat, ongeveer waar zich nu nummer 55 bevindt. Zowel voor als na de Reformatie was het gebruikelijk de functies

van koster en schoolmeester in een persoon te verenigen. Nog in 1852 krijgt Hemke Hemkes Kzn. uit Smilde van de Voorburgse gemeenteraad toestemming naast zijn functie als hoofdonderwijzer ook in dienst te treden als koster van de Hervormde Kerk. Uit de jaarrekening van de Hervormde Gemeente Voorburg uit 1650 blijkt dat schoolmeester Pieter Gerritsz. 'naer gewoonte ende langen dienst een graff vergunt (werd), dus hier om niet (gratis)'. De zinsnede 'naer gewoonte' suggereert dat dit een voorrecht was voor alle schoolmeesters die de kerk aanstelde.

De eisen die voor 1800 aan een schoolmeester werden gesteld, waren slechts bescheiden: hij moest kunnen lezen en schrijven. Kosteren werden geacht de kerk-administratie bij te houden en voldeden dus aan deze voorwaarden. Aan de rekenvaardigheid van

schoolmeesters werden geen eisen gesteld.

Meestal was de ruimte waarin de lessen werden gegeven klein, slecht verwarmd en slecht geventileerd. We zullen ons de school aan de Herenstraat waarschijnlijk moeten voorstellen als een niet al te grote ruimte die met de kosterwoning verbonden was. Binnen deze ruimte zaten kinderen van 5 tot 8 à 9 jaar die elk voor zich of in groepjes oefenden in lezen of schrijven. Wie dacht zijn taak af te hebben, meldde zich bij de meester om het werk te laten zien of het geleerde op te zeggen. De leerlingen lazen hardop onder het leren, dus het 'leergedruis' was groot. Voeg daarbij de ongedisciplineerdheid van de Hollandse jeugd uit die dagen, waarover buitenlandse bezoekers zich verbaasden en landgenoten zich beklagden, en we kunnen ons een aardig beeld vormen van de leeromstandig-

Klaartje van Tuil is geboren in Den Haag. Vanaf 1963 woont zij in Voorburg. Voor haar pensionering, in 1996, was zij inspecteur voor het voortgezet onderwijs.

4

*Détail Herenstraat 55.
Foto M.G. Trapman, 1999*

heden tot in het begin van de 19e eeuw.

Het zal duidelijk zijn dat de arme schoolmeester zich van voelbare machtsmiddelen moest bedienen om althans enige orde in de chaos te scheppen. Pechvogel, plak en roede waren voor hem onontbeerlijk. Van idealisme of neiging methoden te ontwikkelen waardoor de leerlingen met meer *animo* hun werk konden doen en betere resultaten konden boeken, was geen sprake. Veel schoolmeesters zochten dan ook op den duur hun troost in de drank of beperkten hun inspanningen tot het minimum. De afbeeldingen uit die tijd van woelige klassen in een rommelige ruimte, voorgezeten door een wat uitgebluste schoolmeester, bevestigen dit beeld.

Opvoedingsideeën

Toch zijn er in die eeuwen wel degelijk verschillende ideeën ontwikkeld over doel en methoden van onderwijs en opvoeding. Voor de 16e eeuw vinden we die in de opvoedingsmodellen voor vorstelijke personen die Erasmus en Marnix van St. Aldegonde op schrift stelden. Gegoede burgers als Christiaan Huygens maakten daar ook gebruik van bij de vorming van hun kinderen, zodat die zich gemakkelijk in het gezelschap van prins en edelen, hun toekomstige werkgevers, zouden kunnen bewegen. Constantijn Huygens liet de gouverneur van zijn kinderen de taalmethoden van Comenius bestuderen op hun bruikbaarheid voor vorming en

studie.

John Lockes filosofische verhandeling over opvoeding en onderwijs uit 1693, 'Some Thoughts concerning Education', verscheijnt al in 1698 in een Nederlandse vertaling.

In de 18e eeuw zijn het Jean Jacques Rousseau en Johann Heinrich Pestalozzi die hun opvoedingsideeën vastleggen in romans, die blijkens de talrijke vertalingen en herdrukken een groot publiek bereiken. Beiden gaan uit van het gegeven dat de mens van nature goed is en dat een verkeerde opvoeding en verkeerde onderwijsmethoden dus onherstelbare schade kunnen toebrengen.

Maar aan de meeste met ordeproblemen worstelende schoolmeesters uit die eeuwen zullen deze ideeën voorbij zijn gegaan.

De Reformatie in Voorburg

Terug naar het Voorburg van 1575. In dat jaar voltrekt de Reformatie zich daar met de executie van pastoor Jan Joppen wegens collaboratie met de vijand en de komst van de eerste predikant, Albertus den Ouden. Na de Reformatie worden de kerkelijke financiën op het plateland van Holland niet langer verzorgd door elke kerk afzonderlijk, maar toevertrouwd aan een 'Geestelijk Kantoor'. Voor Voorburg is dat het Geestelijk Kantoor Delft. De betaling van de schoolmeester zal dit kantoor dus waarschijnlijk hebben overgenomen.

In 1606 vinden we voor het eerst de naam van een schoolmeester vermeld: Cornelis Adriaensz. Bloteling.

Wat de leerstof betreft maken de stichtelijke katholieke teksten plaats voor de catechismus. Bij de verkaveling van het 'pastoorscroftgen' in 1610 wordt grond voor een school gereserveerd op de plaats van de huidige panden Herenstraat 18-20, hoek Sionsstraat. Dat stuk grond vormt het zuidwestelijk deel van dit 77 meter lange perceel.

In 1616 koopt de stad Delft de heerlijkheid Voorburg. Het aantal inwoners ligt dan waarschijnlijk tussen de 800 (1514) en 1000, in 1674 worden er 1417 inwoners geregistreerd. Misschien is Cornelis Adriaensz. Bloteling dan nog in dienst als schoolmeester. Een jaar later vinden we Jacob Halewijn in die functie vermeld en nadien Adriaen Jansz. Dorp.

De schoolbevolking

Wie hebben deze dorpschool bevolkt?

Niet de kinderen van gegoede families; zij kregen huisonderwijs van een eigen gouverneur. In de stad konden ze de Franse school bezoeken en voor wie nog universitair onderwijs wilde volgen, bestond als voorbereiding de Latijnse school.

Om de vraag naar de samenstelling van de Voorburgse schoolbevolking te kunnen beantwoorden, moeten we de samenstelling van de beroepsbevolking kennen. In het deel van de 'Kroniek van Voorburg' dat is gewijd aan

Voorburgs demografische ontwikkeling -'Beschreven en Verzorgd'-, zien we dat in 1670 30% van de Voorburgse beroepsbevolking zijn brood in de nijverheid verdient. We moeten dan denken aan kleine handwerkslieden. 20% is werkzaam in handel en verkeer, 10% werkt als arbeider, 10% is boer en 9% tuinbouwer. Het eigen landbezit van de boeren is klein tot middelgroot.

Weliswaar is het aantal inwoners tussen 1514 en 1674 fors gestegen –van 790 naar 1417, gerekend naar het aantal huishoudens–, maar de samenstelling van de beroepsbevolking blijft vanaf 1670 vrij constant. We nemen daarom aan dat de situatie van 1610 niet drastisch verschilt heeft met die van 1674.

Dat betekent dat de kinderen van bijna 80% van de gezinnen –voor zover ze al naar school gingen– de dorpsschool bezochten.

De kinderen uit de armste gezinnen bleven vaak van onderwijs verstoken, omdat de meester het schoolgeld per leerling inde.

Toch blijkt uit de Voorburgse ondertrouwakten dat in de 17e eeuw 65% van de mannen en 60% van de vrouwen in staat is een handtekening te zetten.

Dat betekent niet dat het overblijvende percentage geheel tot de analfabeten gerekend mag worden. Kinderen moesten eerst in twee jaar de beginselen van het lezen onder de knie krijgen, voordat aan de schrijfflessen werd begonnen. Het grootste deel van de leerlingen zal de school slechts twee jaar hebben bezocht, van

hun vijfde tot hun zevende. Vanaf zeven jaar konden de jongens in de leer komen bij een baas en leerden de meisjes thuis van moeder het huishouden. Schrijflessen kostten bovendien extra schoolgeld.

In de 18e eeuw neemt het aantal handwerkslieden blijkens de gegevens uit 1742 af tot ruim 20%, inwoners werkzaam in handel en verkeer vormen nog maar 10% van de bevolking. Het aantal landbouwers stijgt met 2%. Het percentage tuinbouwers blijft gelijk. Van arbeiders is geen sprake meer, maar het aantal mensen zonder beroep komt op 10%. Toch neemt het aantal mensen dat niet in staat is een handtekening onder de trouw-akte te plaatsen, slechts toe met 5% bij de mannen en met 10% bij de vrouwen. Omdat voor de meeste beroepen enige leesvaardigheid onontbeerlijk is, werd het schaarse inkomen dus eerder aan het onderwijs voor de jongens besteed dan aan dat voor de meisjes.

Onderwijswetgeving

Tot het einde van de 18e eeuw is het lager onderwijs ingericht volgens plaatselijke en regionale verordeningen. Pas tijdens de Bataafse Republiek wordt onderwijs een zaak van nationale zorg, toevertrouwd aan een Agentschap voor Nationale Opvoeding. Het ideaal van de Franse Revolutie, 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap', gaf de overheid een leidraad in handen voor nationale onderwijswetgeving.

Al in 1801 wordt de eerste nationale (lager) onderwijswet door de afgevaardigden aanvaard. De drie belangrijkste pijlers van deze wet zijn:

- klassikaal onderwijs in een drieklassensysteem;
- verplichte lessen in lezen, schrijven en rekenen;
- de instelling van een nationale onderwijsinspectie naast de al aanwezige plaatselijke en gewestelijke schoolopzieners.

De indiener van deze wet, de Agent voor Nationale Opvoeding, Johannes van der Palm, stelde zich op het standpunt, dat de overheid er alleen op moest toezien dat niemand op financiële gronden van onderwijs verstoken bleef. Het zou veel te duur worden als de landelijke overheid verplicht zou zijn zorg te dragen voor alle lager onderwijs! Naast het nationale onderwijs bleef dus de particuliere school bestaan.

Maar niet iedereen is gelukkig met deze nationale wetgeving. Steden en gewesten voelen zich erdoor beknot in hun macht en kerkbesturen zien zich beroofd van hun privilege het armenonderwijs te verzorgen. De staatsgreep van 1801 verhindert voorlopig de uitvoering van de wet en pas in 1805 –als Nederland een koninkrijk wordt– lukt het Van der Palms voormalig medewerker en opvolger, Adriaan van den Ende, een Reglement voor het Lager Schoolwezen op te stellen waarin het onderwijs voor het hele Bataafse grondgebied wordt

geregeld. Dat reglement wordt in 1806 aanvaard en kan als een voorbeeld voor zijn tijd worden beschouwd.

'Alle schoolonderwijs zal zodanig moeten worden ingericht, dat onder het aanleren van gepaste en nuttige kundigheden de verstandelijke vermogens der kinderen worden ontwikkeld en zij zelve opgeleid worden tot alle Maatschappelijke en Christelijke deugden', aldus het reglement. De nationale inspectie moet niet alleen toezien op de naleving van dit reglement, maar ook 'het geregeld schoolhouden en schoolgaan stimuleren' en bijdragen aan een 'verbetering van het schoolwezen'. Tot de Grondwet van 1848 zullen deze regelingen van kracht blijven.

De Voorburgse onderwijsontwikkelingen tot 1848

In 1802 lezen we in het verslag van de schoolopziener over de toestand van het onderwijs in Voorburg: 'Onderwijzer is M. van Tol, 63 jaren oud. Het lokaal niet ruim genoeg; meest nieuwe goede leerboeken; geen verdeling in klassen, die daar ook om het lokaal niet gemakkelijk is; zeer goede directie en bekwame leerlingen; de meester een geschikt man, die toch te veel aan het oude hinkt.'

De nieuwe onderwijswind is Voorburg dus voorlopig voorbijgegaan. De hier geschetste toestand zal in ieder geval tot de pensionering van Van Tol in 1809 blijven voortbestaan. Ook zijn opvolger Maurits de Haas heeft niets kunnen veranderen aan het ontbreken van de benodigde ruimte om de nieuwe wet met zijn eis tot verdeling van leerlingen over drie klassen te kunnen uitvoeren.

Zo ongeveer is de stand van zaken als in 1828 Voorburg publiek wordt verkocht en voor f7.500,- in handen komt van het eigen plaatselijk bestuur. Het dorp telt dan naar schatting 1700 inwoners.

Nog in datzelfde jaar wordt een nieuw schoollokaal gebouwd. Het oude wordt verbouwd tot woonvertrek voor de schoolmeester. Onderwijzer is Adrianus van der Lee uit Spaarndam die in 1816 door de toenmalige ambachtsheer is benoemd. Hij zal deze functie tot zijn pensionering in 1839

vervullen.

Zijn opvolger is Hemke Hemkes Kzn. uit Smilde. Hem valt de eer te beurt in 1849 prinses Marianne in zijn school te ontvangen, zoals blijkt uit een brief van zijn hand aan de burgemeester. Hoewel 'H.K.H. Prinses Albert van Pruisen' uitdrukkelijk heeft verzocht het bezoek zo eenvoudig mogelijk te houden, zonder allerlei autoriteiten, heeft ze laten weten de aanwezigheid van de burgemeester op prijs te zullen stellen. Helaas ontbreekt een verslag van dit bezoek.

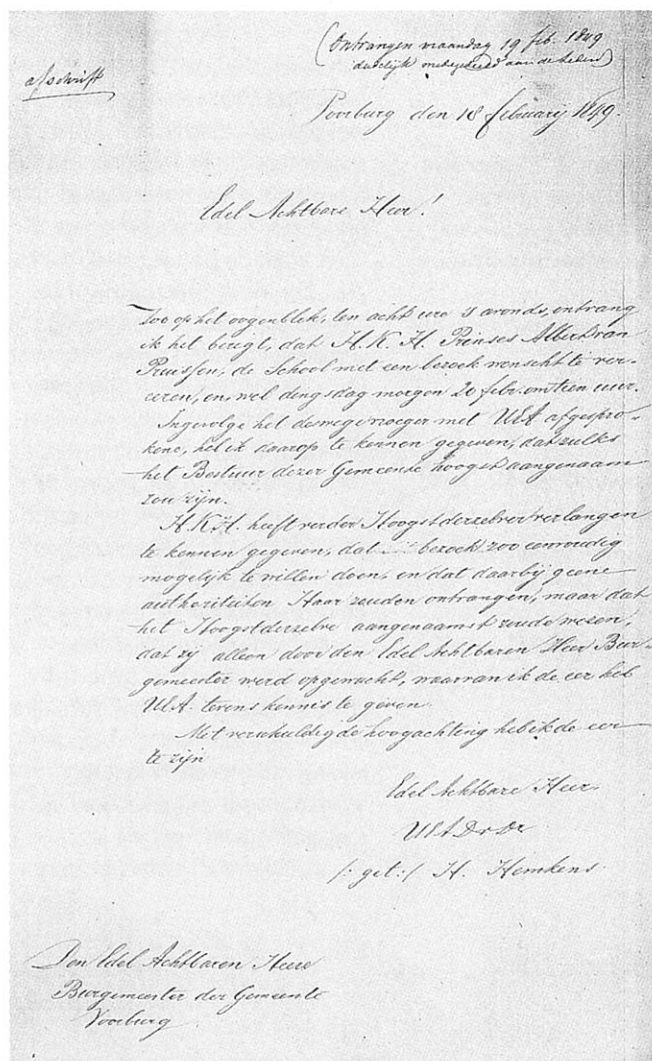
J.H. van der Palm (1763-1840).

Gravure J.P. Lange naar C.H. Hodges

Uit: N. Beets, *Leven en werken van J.H. van der Palm*. Leiden, 1842.

Afschrift van de brief van H. Hemkes over het schoolbezoek van prinses Marianne op 20 februari 1849.

Collectie Gemeentearchief Voorburg

Redenen waarom de Ondergeteekende, als Pastoor der Roomsche Katholieke Gemeente alhier, het van zynen pligt geacht heeft, de aandacht van UEd op de boven aangehaalde wetten en besluiten te vestigen; tenende door UEd zorgen, der noodt zelf met inroeping van de tusschenkomst der Gedeputeerde Staten der Provincie, de noodige maatregelen worden genomen, op dat van de school alhier, niet uitbreide boeken, die voor het onderwijs in de Bybelsche geschiedenis, voorbeelden of tafereelen ingebruik zyn, maar ook dit onderwijs selve geneeerd worde.

In afwachting heb ik de eer te zyn:

De Pastoor der Roomsche Katholieke

Gemeente
J. Mesker

Voorburg den 3 Mei 1844

Brief van pastoor J. Mesker aan het gemeentebestuur over de afschaffing van het godsdienst-onderwijs op de openbare lagere school.

Collectie Gemeentearchief Voorburg

In het schooljaar 1825/1826 telt de school 119 leerlingen. Het is wel duidelijk dat de vier nieuwe schrijftafels die in 1825 voor de school zijn gemaakt, dringend nodig zijn. Nieuwbouw is geen luxe! Voor de bouwkosten, f4.169,- moet een zogenaamde 'negotiatie', een obligatielening, worden afgesloten tegen een rente van 5% per jaar. Ondanks deze financiële aderlating voldoet het nieuwe gebouw nog steeds niet aan de wettelijke voorschriften van tenminste drie lokalen! Dat zal nog tot 1840 zo blijven. Toch hoorde Voorburg niet tot de plattelandsgemeenten met slechts één school. Naast de openbare school met avond-school bestond er een particuliere school met 22 leerlingen, onder leiding van meester Hendrik Wittenbrood, en een school voor jonge juffrouwen met vijf leerlingen. Daarnaast telde het dorp

nog twee 'scholen voor kleine kinderen' met een totaal van 46 leerlingen en het instituut voor jongheeren.

De openbare dorpsschool werd dus nog steeds bevolkt door kinderen van kleine neringdoenden, handwerkers, (kleine) boeren en tuinders. In 1825 krijgt meester Van der Lee dan ook een gemeentevergoeding voor het lesgeven aan kinderen van minvermogene en onbedeelde ouders. Pas in 1850 stelt de Voorburgse Raad een 'Regeling voor restitutie van schoolgelden aan minvermogene ouders' vast. Het verschuldigde schoolgeld wordt het jaar daarop vastgesteld op f10,- per jaar, een bedrag dat de Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland f1,- te hoog vinden, zodat ze hun goedkeuring aan deze schoolgeldregeling onthouden.

Na de bouw van de school zitten de Voorburgse vroede vaderen niet stil. Al in 1829 zien burgemeester Uhlenbeck en wethouder Mulder hun 'Reglement voor het Openbaar Onderwijs' door de Raad aangenomen. Sinds de nieuwe onderwijswet is de plaatselijke overheid er immers verantwoordelijk voor dat alle leerplichtige leerlingen onderwijs krijgen. In 1840 wordt dan eindelijk de school verbouwd en uitgebreid tot de verplichte drie lokalen.

Zoals gezegd kon niet iedereen zich verenigen met de wijze waarop het onderwijs nu nationaal geregeld was.

Op 3 mei 1844 verzoekt pastoor J. Mesker het gemeentebestuur schriftelijk het geven van bijbelse geschiedenis op de openbare school te verbieden. Hij beroept zich daarbij op reglement A, art. 23, van de wet van 1806, waarin uitdrukkelijk staat dat 'het geven van het onderwijs in het leerstellige der Godsdienst niet zal geschieden door den Schoolmeester.' De pastoor toetst dat het onderwijs over bijbelse onderwerpen ten nauwke samenhangt met het leerstellige van de godsdienst. Ook doet hij een beroep op artikel 191 van de Grondwet dat bescherming verleent aan alle godsdienstige gezindten in het koninkrijk. Conclusie van de pastoor: het godsdienstonderwijs moet van het lesrooster worden afgevoerd. Pastoor Mesker is blijkbaar een van de eersten die over deze zaak een officieel protest bij de plaatselijke overheid indient, maar niet de enige. Al op 7 mei 1844 laat de provincie een circulaire uitgaan waarin gemeentebesturen wordt aangeraden op dergelijke verzoeken niet in te gaan.

De Voorburgse ontwikkelingen na 1848

De grondwet van 1848 bracht de door velen zo fel begeerde vrijheid van onderwijs. Dat betekende dat 'het openbaar onderwijs (...) een voorwerp van aanhoudende zorg der Regering' werd. Overal in het land moet voldoende openbaar lager onderwijs worden aangeboden en de koning moet van de 'staat der

hogere, middelbare en lagere scholen' jaarlijks verslag doen aan de Staten-Generaal.

In 1853 stelt het Voorburgse gemeentebestuur een Commissie van Toezicht op het Lagere Schoolwezen in. Op voordracht van de districtsschoolopziener wordt de Voorburgse pastoor Henricus Reinerus Albertus Op den Ende tot lid benoemd. Twee jaar later blijkt de Raad over deze pas ingestelde Commissie van Toezicht zeer ontevreden. Bij de begrotingsbehandeling voor 1856 komen 'de belangrijke sommen die voor het onderwijs worden opgeofferd' uitgebreid ter sprake. In een brief van 26 oktober 1855 schrijft gemeentesecretaris Doornbos de Commissie namens de Raad: 'Men vermeende dat indien dit (nl. het schoolbezoek) behoorlijk plaats had, de klachten over onzindelijkheid, over ongenoegzaamheid aan materiaal waardoor 2 of 3 kinderen zich soms met één boek en met één lei moeten behelpen enz. zeer zeker niet zouden worden gehoord.'

Door uwd. berocht werd. Men vermeende dat indien dit behoorlijk plaats had, de klachten over onzindelijkheid, over ongenoegzaamheid aan materiaal waardoor 2 of 3 kinderen zich soms met één boek en met één lei moeten behelpen enz. zeer zeker niet zouden worden gehoord.

De Commissie wordt gesommeerd binnen 14 dagen te melden of deze klachten gegrond zijn en overigens de bepalingen van het reglement nauwgezet na te leven.

De Commissie betert haar leven. Nog aan het eind van dat schooljaar worden de vorderingen van de leerlingen –voor het eerst in 12 jaar!– getoetst en de beste prestatie wordt beloond met een officiële prijs. Even dreigt de hele plechtigheid nog in het water te vallen, want het vereiste 'klassenboek' met de prestaties van alle leerlingen ontbreekt. Gelukkig hebben de onderwijzers die wel op hun eigen klassenlijst aangekend en kunnen de prijzen toch worden uitgereikt.

Op 21 december 1871 stelt de Raad in overleg met de Commissie en het schoolhoofd officieel de schoolvakanties vast op vier weken: van de zaterdag voor Goede Vrijdag tot de dinsdag na Pasen, twee weken in augustus en van de zaterdag voor Kerstmis tot 2 januari.

De cost gaet voor de baet uyt.....

Zoals vaak speelt het geld een belangrijke rol bij raadsbeslissingen. In vele raadsnotulen zijn daar

voorbeelden van te vinden. We doen een kleine greep op het terrein van het onderwijs. Bij de benoeming van een nieuwe ondermeester wordt bepaald dat hij geen particuliere lessen mag

geven aan jonge juffrouwen en geen lessen in vreemde talen. Wel mag hij buiten de schooluren lessen verzorgen aan de Voorburgse kostscholen. Dat aanvulling van het salaris wel noodzakelijk was, blijkt uit het feit dat schoolhoofd Hemkes –naast zijn schoolmeestersambt nog kosten van de Hervormde Kerk, directeur van de begraafplaats en administrateur van de begrafenis– in 1855 met mazelen besmette leerlingen op school toelaat, omdat anders zijn inkomsten over het laatste kwartaal flink zouden afnemen. De Raad besluit daarop het gederfde bedrag aan schoolgeld voor dat laatste kwartaal te suppleren op basis van het aantal leerlingen uit het laatste kwartaal van het jaar daarvoor. Leerlingen werden namelijk elke drie maanden ingeschreven en konden per half jaar overgaan naar de volgende klas.

In 1861 moet de gemeenteraad concluderen dat geen hulponderwijzer voor een jaarsalaris van f300,- bereid is in Voorburg te komen werken. Al in januari 1860 is de vorige naar Oud-Beijerland vertrokken, waar hem f400,- geboden wordt. Zijn klacht was dat er in Voorburg en de naaste omgeving geen kosthuis te vinden is voor minder dan f250,-. De nieuwe Wet op het Lager Onderwijs heeft bovendien al per 1 januari 1858 het salaris van een hulponderwijzer vastgesteld op f330,- dat van een hoofdonderwijzer op f800,-. Het jaarsalaris van hoofdonderwijzer Hemkes is

*Brief van het gemeentebestuur aan de Commissie van Toezicht op het Onderwijs over het disfunctioneren van de Commissie (26 October 1855).
Collectie Gemeentearchief Voorburg*

in 1859 al wel verhoogd, zelfs tot f975,-!

Met pijn in het hart besluit de Raad tenslotte het jaargeld van de hulponderwijzer op te trekken tot f350,-. In juni 1861 lijkt dan de vacature eindelijk vervuld te zullen worden. In een gesprek met zijn toekomstige schoolhoofd blijkt de beoogde kandidaat echter de klanken g, k en h niet verstaanbaar te kunnen uitspreken, hoewel hij toch elders voor de klas staat!

In 1873 constateren de schoolopziener en de rijksinspecteur voor het onderwijs dat het schoolgebouw te klein is voor het aantal leerlingen. Het gebouw biedt plaats aan 192 leerlingen en moet er 288 bergen! Het gemeentebestuur aarzelt om iets aan deze toestand te doen.

Daarvoor zijn twee redenen. Ten eerste heeft men geen signalen ontvangen dat de toestand schadelijk zou zijn voor de gezondheid van leerlingen en onderwijzers. Ten tweede gaan er geruchten dat de Rooms-katholieken een eigen school willen stichten. In dat

geval zou de bevolking van de openbare school tot de helft worden teruggebracht en weer ruim in zijn jas passen.

Tien dagen na de eerste brief over zijn bevindingen keurt de provinciale schoolopziener het lokaal van de laagste klas af als te klein voor het aantal leerlingen. Meester Broekhuijsen moet 52 boventallige leerlingen naar huis sturen. De Raad vindt de handelwijze van de schoolopziener ongepast en gaat bij Gedeputeerde Staten in beroep. Na vier dagen keren de naar huis gestuurde leerlingen weer in de school terug. Gedeputeerde Staten stellen de schoolopziener in het gelijk en eisen bovendien vóór 15 augustus van dat jaar aanbesteding van de verbouw van het gebouw of de nieuwbouw.

Nu ontspint zich in de Raadsvergadering een komisch debat over de minimumplaatsruimte voor leerlingen. Is 86 cm² per leerling niet wat veel? Kan het geen 60 cm² zijn? Een raadslid meent te weten dat de wettelijke norm toch wel 80 cm² is.....Misschien kunnen de wandafscheidings worden verplaatst...?

Van Rooms-katholieke zijde hult men zich, ondanks schriftelijke vragen over de stand van zaken bij de stichting van een eigen school, in diep stilzwijgen. Het zal nog tot 1883 duren voor de eerste katholieke jongensschool, St. Joseph, in Voorburg wordt geopend.

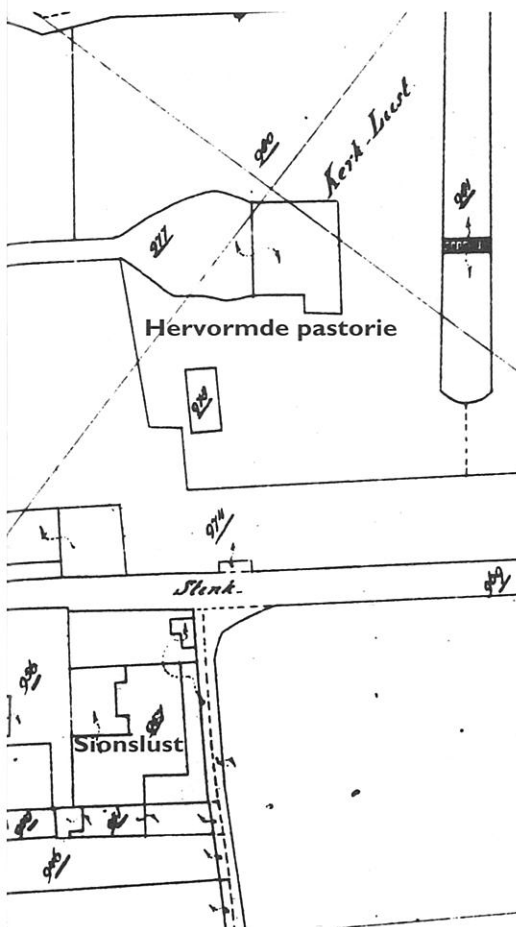
Er blijft de Raad niets anders over dan te besluiten het bestaande gebouw 12 meter te vergroten.

Gemeente-opzichter M. de Zwart maakt het plan en tekent het bestek. De Raad kiest voor een pannendak in plaats van de voorgestelde zinken dakbedekking. Precies op 15 augustus vindt de openbare aanbesteding plaats. Meestertimmerman W. Perquin is voor f5.138,- de laagste inschrijver. Hem wordt de bouw gegund tegen 5% van de aanneemsom. Het benodigde geld wordt tenslotte gevonden door de inschrijving op het grootboek van f8.900,- te gelde te maken en daarmee te onttrekken aan zijn

Rechts de Openbare lagere school aan de Vlietstraat. Achter de muur de R.K. lagere St. Josephschool aan de Sionsstraat. Daarachter de pastorie van de Hervormde gemeente, 1927.
Collectie Gemeentearchief Voorburg

oorspronkelijke bestemming: een fonds voor een nieuw te bouwen gemeentehuis. Het argument van de gemeente dat Voorburg ook wel zonder gemeentehuis kan, wordt echter door Gedeputeerde Staten naar de vuilnisbak verwezen.

Als de verbouwing is voltooid, blijkt de toegang tot het terrein van gemeentewerken problemen op te leveren. Alsnog moet het schoolslop worden gedempt en de kade verbreed.

De gemeenteraad had blijkbaar gekozen voor een zuinigheid die

de wijsheid bedriegt. Al zes jaar later stelt de schoolopziener vast dat het gebouw niet voldoet aan de wettelijke eisen. Er moeten drie lokalen worden bijgebouwd en er horen gangen langs de lokalen te lopen. Kosten f3.000,-! Pas in 1885 besluit de Raad tot verkoop van het oude gebouw en de bouw van een nieuwe school.

Inspraak

In 1862 moet er een nieuwe hoofdonderwijzer worden aangesteld als opvolger van de inmiddels gepensioneerde Hemke Hemkes Kzn. De voorkeur van alle leerlingen en van 45 ouders gaat uit naar nummer 2 op de lijst van geschikte kandidaten: Jacob Schmal, hoofdonderwijzer in Vianen. De Raad reageert verontwaardigd op deze poging tot inspraak: waar bemoeien minderjarigen zich mee! Tenslotte winnen ouders en leerlingen het pleit en Jacob Schmal wordt benoemd. Een jaar later wordt hij tevens koster en voorzanger van de Hervormde Kerk. Lang heeft men echter niet van zijn diensten gebruik kunnen maken: al in 1868 vertrekt hij naar Den Haag. Zijn opvolger, Mozes Broekhuijsen, hoofdonderwijzer uit Naaldwijk, zal langer zijn stempel op de school drukken: van 1868 tot 1902. In dat laatste jaar krijgt hij eervol ontslag.

Schoolverslagen

Vanaf 1874 kunnen we naast de Raadsnotulen ook beschikken over de jaarverslagen van het

schoolhoofd, gericht aan de 'plaatselijke schoolcommissie te Voorburg'. Daardoor zijn we in staat de onderwijsontwikkelingen op plaatselijk niveau en per school te volgen.

Onvermijdelijk verschijnt in elk verslag een litanie over de slechte staat van de leermiddelen, de povere inhoud van de schoolbibliotheek met te weinig boeken voor het aantal leerlingen, die bovendien stukgelezen zijn, de slechte staat van onderhoud van het gebouw, het al jaren afgeschreven maar nooit vernieuwde meubilair enz.

Deze verslagen werden ook naar het gemeentebestuur verzonden en zijn soms door de betrokken functionaris voor de Raad van commentaar voorzien. We mogen dus aannemen dat de toestand hier en daar iets werd aangedikt om actie van gemeentezijde te verhaasten.

Toch blijkt uit de in later jaren bijgevoegde inventarislijsten dat jarenlang dezelfde kapotte globe en verouderde kaarten van Nederlands-Indië deel van de

Kadastrale kaart met het schoolslop uit ongeveer 1875. De onderwijzerswoning staat op de hoek Herenstraat/Sionsstraat. Het schoolgebouw met drie klassen staat aan de oostzijde van de Sionsstraat.

Collectie Gemeentearchief Voorburg

De school van Broekhuijsen omstreeks 1880.

Collectie Gemeentearchief Voorburg

leermiddelenvoorraad blijven uitmaken. In 1880 omvat de schoolbibliotheek 345 boeken, terwijl er per week gemiddeld 40 worden uitgeleend, dat is na aftrek van de vakanties 1960 uitleningen per jaar!

Daarnaast geven de documenten een goed beeld van het groeiende inzicht in het belang van onderwijs als vormingsmiddel en de noodzaak een algemene didactiek te ontwikkelen die door het hele onderwijsteam wordt onderschreven.

1. Apparaat verschillende meetbely en
 1. leermiddel, welke in de school aanvang zijn:
 1. om meubelen / die organen der v. P. W. /
 1. behoeft de in het leuphor vermaakte leestree,
 1. zijn in de school aanvang de volgende leermiddel
 2. helvenen
 1. Hogenmans Leuphor met trechtoeren
 1. serie wandplaten in Indische / vermaakte /
 1. serie Teekplaten. idem. /
 1. serie platen om het charoosch. onderwijs.
 1. " " " Dierkunde
 1. " " " Aardryk. & Geschiedenis.
 1. globe. /
 1. schooltafel in Ned. Indische. /
 1. id. Europa
 1. id. Nederland
 1. id. Land. Holland.
 1. serie blinde kaart der personen.
 1. id. id. der Landen om Europa
 2. lei. kaart.
 1. taafel om Corn municeente tabel.
 1. model.
 1. ser. pomp.
 1. handpomp, 1. areometer, 1. Camera obscura
 1. dubbel bolle, dubbel bolle lens.
 1. clement & Greenet. 1. machine, 1. Mensuur,
 1. kruis, korst. eenige buisje. glas, 2. floersets
 4. gezeachte paget. —

2. Het Hoofd der School
Richtmaat. P. A. Lier.

My
Dear Brother
& Welcome to the Working

De schoolbevolking tussen 1888 en 1896

De onderwijsverslagen geven ons ook inzicht in het aantal min- en onvermogene gezinnen met kinderen van 5 tot 12 jaar. Van 1888 tot 1896 wordt in de verslagen namelijk melding gemaakt van het aantal leerlingen voor wie het schoolgeld gerestitueerd

wordt. In 1888 zijn dat 61 leerlingen van de 157, in 1892 110 op de 208 leerlingen. De samenstelling van de schoolbevolking blijkt sinds 1800 dus nauwelijks gewijzigd te zijn.

Schoolverzuim

Ondanks de centrale regels en de leerplicht lijdt het onderwijs

[illegible]

Don't let Hoops see you. I don't want
to be a ghost.

onder periodiek schoolverzuim. Meester Broekhuijsen meldt dat sommige (katholieke) leerlingen meer godsdienstonderwijs moeten volgen dan andere en de school daarvoor verzuimen. Leerlingen van het Oosteinde verzuimen omdat ze vee moeten drijven.

Om dit ongeoorloofd schoolverzuim te bestrijden wordt in 1901 een Commissie tot Wering Schoolverzuim ingesteld onder voorzitterschap van het hoofd van de openbare school. Deze commissie brengt jaarlijks aan het gemeentebestuur rapport uit over haar activiteiten.

Ook epidemieën eisen hun tol aan schoolverzuim. Van 24 november 1873 tot 12 januari 1874 moet de school gesloten blijven wegens een mazelen-epidemie. In 1890 wordt een derde van de leerlingen geveld door een influenza-epidemie. Dit alles heeft natuurlijk een nadelige invloed op de leerprestaties. Pas met de komst van de schoolarts in 1926 ontstaat geleidelijk aan het inzicht in de relatie tussen de hygiëne in het schoolgebouw en de gezondheid van degenen die er werken. Dan kan ook het geoorloofd schoolverzuim beperkt worden.

De eerste concurrentie

Het openen van de St. Joseph-school voor jongens in 1883 brengt voor de openbare school de gevreesde aderlating. Bedroeg het aantal leerlingen op 1 april 1868 nog 232, in 1884 zijn dat er

maar 134 en in 1886 125. In de volgende jaren begint dit aantal echter weer te stijgen. Toch rekent Broekhuijsen het gemeentebestuur in 1893 voor dat zonder dit bijzonder onderwijs de school een dertigtal leerlingen meer zou tellen dan de 201 van dat jaar.

In 1885 besluit het gemeentebestuur het oude schoolgebouw met de onderwijzerswoning te verkopen. Het gemeentewapen kan van de oude gevel aan de Sionsstraat naar de nieuwe worden overgeplaatst. Na de prijsuitreiking van dat jaar wordt het oude gebouw gesloten en op 8 mei wordt het nieuwe aan de Vlietstraat (nu Raadhuisstraat) plechtig in gebruik genomen. Deze school heet officieel 'School met de letter A', maar is beter bekend als de Vlietschool. Broekhuijsen is lyrisch over de nieuwe schooltafels die het mogelijk maken 'de nuttige handwerken voortaan in al hun onderdelen te

onderwijzen'. Hij stelt dan ook voor de meisjes die tot hun twaalfde jaar het onderwijs hebben gevolgd, in de gelegenheid te stellen nog tot hun veertiende jaar het onderwijs in de vrouwelijke handwerken te blijven volgen.

Pedagogische en didactische ontwikkelingen

Langzaam ontstaat de behoefte aan wat wij nu 'pedagogisch-didactische scholing' zouden noemen.

Al in zijn eerste verslag (1874) bekent Broekhuijsen dat hij noch zijn team zanglessen kunnen geven. De nieuw benoemde onderwijzer kan dat ook niet. Deze blijkt bovendien 'geen groot onderwijstalent'.

Broekhuijsen klaagt in 1886 over het uitblijven van de vervulling van een vacature, maar vooral over het feit dat 'wenken, zoo nodig voor jonge onderwijzers (...) ten nadeele der school achterwege' blijven. Dat laatste mag de Commissie van Toezicht zich dus aantrekken.

Vanaf 1 november 1902 is aan de school een driejarige cursus voor herhalingsonderwijs of U(itgebreid)L(ager)O(nderwijs) verbonden. Het waarnemend hoofd D. Bakker, die de slecht functionerende Broekhuijsen vervangt, wordt tot hoofd van deze cursus benoemd. Juffrouw De Leede, onderwijzeres aan de school, staat hem daarbij terzijde. De extra vergoeding daarvoor is gesteld op f 1,- per lesuur voor

Gevelsteen van de Vlietschool. De burcht is de originele gevelsteen. Het bijschrift is aangebracht toen de steen werd verplaatst naar de gevel van Herenstraat 54-56.

Foto M.G. Trapman, 1999

Doorgang naar de Vlietschool rechts naast het Raadhuis in de Herenstraat. Deze foto's werden gemaakt bij het eerste bezoek van koningin Wilhelmina aan Voorburg (september 1898). Collectie Gemeentearchief Voorburg

het hoofd en f0,75 voor een onderwijzer(es)! De leerlingen betalen f0,20 per maand, minvermogens f0,10.

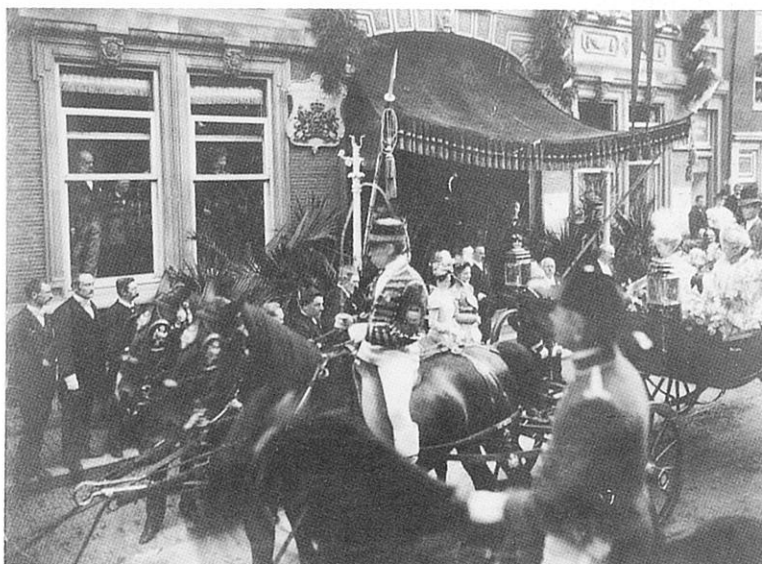
Hoewel Bakker in 1903 wordt gepasseerd als opvolger van Broekhuijsen, zal hij tot 1910, het jaar van zijn benoeming tot schoolhoofd in Katwijk, hoofd van het herhalingsonderwijs blijven. Met Broekhuijsens opvolger, de Haagse onderwijzer E. Moltz, heeft hij het blijkbaar goed kunnen vinden. Deze kan in 1905 melden dat Bakker na een periode van ziekteverlof weer vol energie op school is teruggekeerd. Vanaf 1910 tot de cursus wordt opgeheven, zijn de opeenvolgende schoolhoofden van de Vlietschool ook hoofd van de ULO.

De periode-Moltz

Al een jaar na zijn aantreden kan Moltz spreken van een 'aanzienlijke verbetering in de toestand

der leermiddelen'. Vooral de aanschaf van 76 nieuwe wandplaten brengt Moltz in verrukking. Hij geeft een lyrische beschrijving van een Aardrijkskundeles over Amerika aan de hand van een wandplaat met het Amazone-landschap en een les over het Poollandschap.

Op 1 januari 1904 telt de school 200 leerlingen. Dat betekent een onderwijzer meer. Nu kunnen vakken als Tekenen en Zingen, 'belangrijke vakken, die anders op dorpsscholen uit de aard der zaak verwaarloosd moeten worden',

eindelijk worden onderwezen! Bovendien kunnen de zwakkere broeders in het onderwijzersteam worden bijgestaan en een goed voorbeeld krijgen. En dat helpt. Het leerplan wordt omgezet: in plaats van een half jaar duurt de cursus nu negen maanden. Dat geeft enorme voordelen. Ten

eerste kan de leerstof in een rustiger tempo worden behandeld. Het blijkt dat nu ook middelmatige leerlingen een brief zonder taalfouten kunnen leren schrijven. In de lagere klassen komt tijd vrij om Geschiedenis, Aardrijkskunde en Kennis der Natuur te onderwijzen. 'Door de meer algemene deelname worden de levendigheid en de oplettendheid verhoogd,' aldus Moltz in zijn verslag. Alleen de 'zeer achterlijken' blijven nu nog zitten. Voor de onderwijzers wordt het moeilijker. Ze kunnen middelmatige leerlingen niet meer aan hun lot

overlaten met als argument dat ze anders niet door de behandeling van de verplichte leerstof heenkomen.

Ook het pas ingevoerde 'speelkwartier' heeft een goede invloed op de frisheid van de leerlingen. Helaas wordt van de aangeboden

gymnastieklessen door veel kinderen geen gebruik gemaakt.

De periode - De Priester

In 1916 wordt Moltz ondanks een liefdesaffaire eervol ontslagen en opgevolgd door Leunis de Priester uit Ermelo.

Al op 21 juli van dat jaar verzoekt dit nieuwe schoolhoofd het gemeentebestuur om een bel op het schooldak te plaatsen.

'Het is mij gebleken dat het op mijne school het gebruik is, dat bij het aangaan tijdens morgen- en middagschooltijd het hoofd der school zich begeeft naar het einde der Vlietstraat, hoek Postkantoor, daar in de handen klapt, waarop de schoolkinderen in verschillend tempo naar binnen komen.'

We mogen ervan uitgaan dat ditzelfde ritueel zich ook heeft afgespeeld aan het einde van het speelkwartier. Een schoolbel is dus geen luxe!

De klok die in de gevel is aangebracht, is naar het oordeel van De Priester 'het restant eener mislukte poging bij de bouw der school om een electrisch uurwerk aan te leggen'. De wijzers suggereren nog steeds dat ze de tijd aangeven en zijn dus misleidend. Vriendelijk doch dringend verzoekt hij het gemeentebestuur deze mislukking van de gevel te verwijderen!

In zijn verslagen van de jaren 1921, 1922 en 1923 moet De Priester melden dat de bovenramen in de lokalen van de nieuwbouw slecht sluiten: twee

De eerste plaats toch mag ik wijzen op de aanzienlijke verbetering in den toestand der leermidelen, waaraan door u op een royale wijze is meegewerkt. Niet minder dan 76 platen konden in gebruik worden genomen. Dit feit werd door de onderwijzers, maar niet minder door de leerlingen met vreemde begaaftheid. Tot illustratie van mijn meening, dat deelmaterieel plate van overgroot belang voor het onderwijs zijn, kan ik wijzen op een les in aardrijkskunde, die ik eenigen tijd geleden in de hooge klasse gaf. Aan de leerder was de behandeling van het subreelddeel Amerika. Dit meer den leerlingen op het verschil in klimaat, planten en dierenleven tusschen de poolstreken en de hete luchtstreek. Hoe duidelijk werd dit verschil voor de klasse, toen ik twee platen aan voorhangen; de een stelde een landschap aan de Amarenscheboom van, de andere gaf een afbeelding van een gebied uit de Poolstreken. Op den wijze verloop

zijn er zelfs naar binnen gevallen! Ze moesten worden dichtgespijkerd. Pas op advies van de schoolarts worden de ramen in 1924 zo veranderd dat ze allemaal open kunnen.

Ook de doorspoeling van de toiletten werkt slecht. Het gebruikte materiaal is uit de oorlogsjaren en dus van minder goede kwaliteit.

In het oude deel van het gebouw geeft de gasverlichting klachten over gaslucht. Pas in 1923 zal de gasverlichting worden vervangen door elektrische verlichting. In verschillende klassen zitten meer dan 40 leerlingen. Er is duidelijk ruimtegebrek.

De gymnastiekzaal blijkt tevens in gebruik bij de plaatselijke fanfare,

'Forum Hadriani'. Om het lokaal geschikt te maken voor 'gymnastische spelen', een onderdeel waarvoor De Priester een lesbevoegdheid bezit, moet de verlichting worden aangepast en de muziekinstrumenten verwijderd. Bovendien moet de zaal tenminste tweemaal per week worden schoongemaakt en niet slechts eenmaal, zoals nu gebeurt. De zaal wordt door vier scholen gebruikt. Achter glas ingelijste portretten van bestuurders en oorkonden van de fanfare geven 'reden tot bezorgdheid' bij balspelen. Uitbreiding van het gymnastiekmateriaal met springmatras, springplank en evenwichtsboom, 'turnartikelen die hoogst gewenscht (zijn)', is dus noodzakelijk. De springmatras die nu

Brief van Moltz over het werken met de nieuwe wandplaten (12 maart 1905).

Collectie Gemeentearchief Voorburg

1919 Eerste klas van de openbare lagere school aan de Vlietstraat. De onderwijzeres is mej. Spuyman.

Schenking van mevrouw C. Heemskerk-Groenheyde

1923 Zesde klas van de lagere school aan de Vlietstraat.

Collectie J. Heemskerk

wordt gebruikt, is afkomstig van de vereniging 'Sport Staalt de Spieren'. Het is een strozak, waarvan de inhoud tot 'stropoeder' is vergaan, dat na gebruik als 'meel' door het lokaal dwarrelt! Ondanks de plaatsing van de gevraagde gymnastiektoestellen blijft Forum Hadriani tot 1926 hinderlijk aanwezig met muziek-instrumenten en ingelijste portretten en oorkonden.

Ziekteverzuim

Ook in de twintigste eeuw wordt de school soms getroffen door epidemieën. Tijdens de bekende 'Spaanse griep' van 1918, die in het hele land veel slachtoffers eiste, moet de school van 4 november tot 16 december gesloten worden. Zelfs de bijzondere scholen sluiten op dringend verzoek van het gemeentebestuur. In 1921 noodzaakt een mazelen-epidemie tot vervroeging en ver-

lenging van de herfstvakantie. In de herfst van 1925 veroorzaakt een geelzucht epidemie in sommige klassen een afwezigheid van 40% van de leerlingen. Pas in maart 1926 is de toestand weer normaal. Nu blijkt het grote voordeel van de verlengde cursusduur: aan het einde van het schooljaar zijn

alle achterstanden bij leerlingen ingehaald.

De invloed van de schoolarts

Vanaf de komst van de schoolarts in 1926 lezen we steeds vaker over diens activiteiten. Hij begint zijn werk met een onderzoek van het gehoor- en gezichtsvermogen, de neus-, en keelamandelen en de lichaamshouding van alle eerste-klassers in de Vlietschool en van de leerlingen van de Sophia Bewaarschool. Hij baseert zich bij dit onderzoek op artikel 4 van de plaatselijke Instructie voor Schoolartsen. Uit zijn verslag: 'De kinderen werden niet ontkleed; mocht ik dit in sommige gevallen wenschelijk achten dan zou ik dit toch slechts met toestemming, en in tegenwoordigheid van de ouders willen doen.' Dat hij slechts bij weinig meisjes ongedierte op het hoofd heeft gevonden, vindt naar zijn idee zijn oorzaak in de korte haarmode uit die tijd. De Priester juicht het onderzoek

zeer toe en wil graag uitbreiding ervan tot alle klassen. Toch moeten de ouders erg aan dit soort acties wennen.

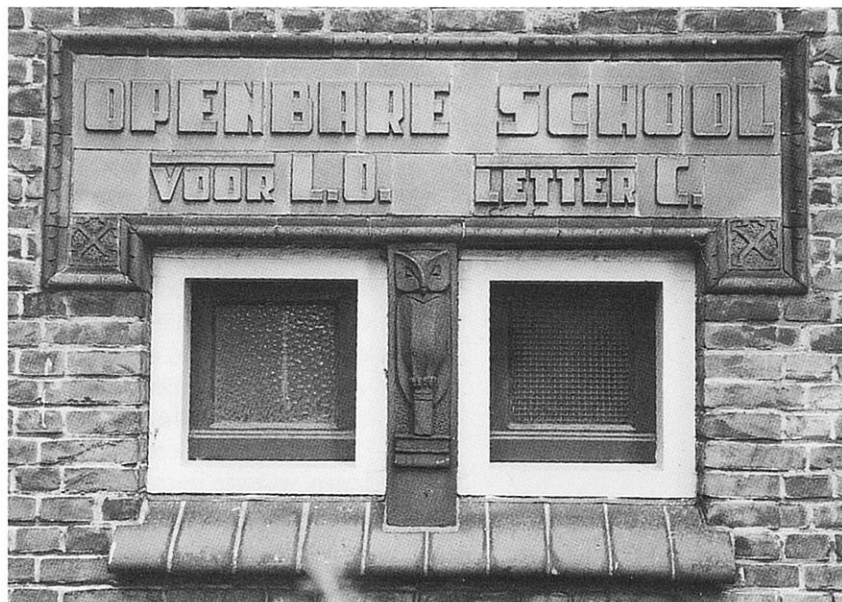
Het gemeentebestuur is minder enthousiast. Dokter De Leeuw wordt teruggefloten. Hij heeft artikel 4 veel te ruim geïnterpreteerd. Dergelijke onderzoeken mogen alleen plaats vinden op verzoek van de ouders! De Leeuw verzoekt daarop verruiming van het artikel in de door hem gewenste zin.

Blijkbaar is dit gebeurd, want De Priester vermeldt in de volgende jaren dat de ouders eerst uitgebreid worden voorgelicht over doel en methode van het onderzoek, voordat de schoolarts met zijn werk begint. Dat heeft in de eerste tijd heel wat amandeloperaties opgeleverd!

Opbloei en ondergang

Wegens de grote toestroom van leerlingen –het totale aantal leerlingen is 303– moet in 1926 de gymnastiekzaal in gebruik worden genomen als leslokaal. Aan de zojuist in verband met haar huwelijk ontslagen juffrouw Spuyman valt de twijfelachtige eer te beurt in tijdelijke dienst terug te mogen keren om in dat lokaal aan 40 leerlingen les te geven. Ondanks deze noodgreep blijven er nog drie klassen met bijna 50 leerlingen. Het besluit om wachtgelders in te schakelen biedt geen oplossing. Er zijn geen bevoegde onderwijzers onder hen.

Het nieuw betegelde schoolplein voldoet zeer voor speelkwartier

en openluchtspelen. Maar het schept ook problemen. Voor en na schooltijd is er geen toezicht. Dan zijn de opgeschoten jongens uit de buurt 'heer en meester in de Vlietschool', met alle gevolgen van dien: gebroken ruiten.

Vanaf 1 januari 1927 is de school niet langer ULO-school. Dat betekent een aderlating van het personeelsbestand met ingrijpende gevolgen. De vakken Algebra en Meetkunde verdwijnen van het lesrooster en de nuttige handwerken worden er weer in opgenomen. Het vak Frans wordt alleen nog in klas 7 gegeven. Het schoolhoofd kan voor zijn lessen in klas 7 niet langer worden vervangen door een van de andere leerkrachten, zodat hij het directe contact met de andere klassen moet missen. De Priester verzoekt daarom dringend een kwekeling met akte aan te stellen.

Er blijkt echter weinig animo onder deze categorie te bestaan. Pas in 1931 kan een kwekeling met akte vast op de school worden aangesteld.

Dat niet alleen de haar- maar ook de rokmode in de jaren twintig kort was en dat niet iedere burger dat kon appreciëren, blijkt uit de brief van A.M. van der Griendt, gericht aan het gemeentebestuur en gedateerd 27 juni 1927: 'Een dezer dagen was ik des namiddags in de Herenstraat op het uur, dat de school aan de Vlietstraat uitgaat en moest ik bemerken, dat er onder de leerlingen waren, zoo kort gekleed, dat de beenen ver boven de knieën onbedekt bleven. Ik veroorloof mij hiermede bij Uw College beleefd aan te vragen of U niet van Meening is dat, door het bovenvermelde, artikel 8 van de Instructie voor het onderwij-

Openbare lagere school met de letter C, de Van Deventerschool.
Foto M.G. Trapman, 1999

18

Het personeel (december 1929).
Collectie Gemeentearchief Voorburg

zend Personeel aan de openbare lagere scholen wordt overtreden?' Of het gemeentebestuur de door de brievenfchrijver gevraagde 'passende maatregelen' heeft genomen, heb ik niet kunnen achterhalen.

Op 1 maart 1927 wordt de Van Deventerschool, school C, geopend. Onderwijzer Prins verlaat de Vlietschool en neemt 50 leerlingen mee naar de nieuwe school! Daarmee is het doodvonnis van school A in feite getekend. In december 1928 moet De Priester de school wegens ziekte verlaten. Hij wordt opgevolgd door D. Houtkamp.

Het einde

Het aantal leerlingen daalt in de komende jaren gestadig. Even kent de school nog een opleving als in 1929 het zevende leerjaar niet langer uitsluitend eindonderwijs geeft aan diegenen die de

leerplicht moeten 'uitzitten', maar wordt opengesteld voor leerlingen van alle Voorburgse scholen die niet vanuit het zesde leerjaar naar het voortgezet onderwijs kunnen doorstromen, de zogenaamde 'brugklasse'. Dat levert het eerste jaar een instroom van 11 leerlingen op naast de 8 van de eigen school. Dat jaar heeft de eerste klas nog een aanmelding van 41 leerlingen. Een jaar later zijn dat er slechts 16. Het zevende leerjaar telt dan nog 13 leerlingen, waarvan slechts 1 uit de eigen school.

Toch doet het gemeentebestuur nog zijn best de school zo aantrekkelijk mogelijk te maken. De oude vleugel wordt verbouwd. De lokalen worden verruimd, evenals de gang en ingang. De speelplaats wordt overdekt en er komt centrale verwarming in het hele gebouw. De bordstellingen worden vernieuwd en de schoolbibliotheek wordt heringericht

en aangevuld.

Helaas blijken nu de klassen 5, 6 en 7 in de andere vleugel ongunstig gehuisvest in te krappe lokalen!

Het onderwijzersteam vergadert meermalen over belangrijke schoolzaken in plaats van slechts eenmaal over de viering van het sinterklaasfeest en de inrichting van de jaarlijkse prijsuitreiking, zoals in het verleden. Er wordt ook voor het eerst voor de klassen 5, 6 en 7 een schoolreisje georganiseerd, te bekostigen uit de gemeentelijke bijdrage aangevuld met een ouderbijdrage. De tuin van het oude schoolhuis kan als schooltuin in gebruik genomen worden. Elke leerling uit de klassen 4 en 5 krijgt 1.5 m² ter beschikking voor het kweken van bloemen en groenten. De gemeente verstrekt de benodigde gereedschappen en zorgt voor de vaste beplanting. Voor de aankoop van zaden wordt een fonds-

De 7e Brugklasse (1929).
Collectie Gemeentearchief Voorburg

je gevormd. De overige leerlingen hebben een stuk grond per klas ter beschikking. In het algemene deel wordt lesmateriaal verbouwd zoals graansoorten, tabak, suikerbieten, kruiden, erwten en bonen.

Ondanks al deze inspanningen telt de school op 1 januari 1932 nog maar 172 leerlingen.

Dan valt het Raadsbesluit dat per 1 september 1932 de klassen 1, 2 en 3 worden opgeheven. De overige plaatsen leerlingen gaan voor het merendeel naar de Van Deventerschool. Er blijven nog 111 leerlingen over die hun schooltijd op de Vlietschool zullen afmaken. Van de 22 leerlingen in de 'brugklasse' volgen er 10 eindonderwijs. Zij krijgen in een aantal vakken gecombineerd les met de leerlingen die naar het voortgezet onderwijs door willen stromen. De hele schoolbevolking kan nu in de vernieuwde vleugel worden ondergebracht.

Voor de klassen 5, 6 en 7 wordt dat jaar wel een schoolreisje georganiseerd. Wat er werd gedaan voor de leerlingen uit klas 4 meldt het verslag niet. Het sinterklaasfeest werd blijkbaar vooral als een feest voor de kleinsten gezien: het wordt niet meer gevierd.

Toch blijft het team onderaanvoering van schoolhoofd Houtkamp zijn best doen alles zo goed mogelijk te laten verlopen. Men houdt zelfs vaker ouderbijeenkomsten, waarvan sommige over onderwijskundige onderwerpen.

In 1933 sluit de school dan definitief zijn poorten. Het laatste schoolreisje gaat naar het Vredespaleis in Den Haag. Houtkamp wordt hoofd van de Delflandse school, de school met de letter B. De vrijgekomen lokalen worden bestemd voor de ontspanning van de vele werklozen uit de crisis-jaren.

Na ruim drie eeuwen behoort de oudste openbare onderwijsinstelling van Voorburg voorgoed tot het verleden.

Bronnen:

Gemeentearchief Voorburg

(Oud-archief)

Notulen Gemeenteraad Voorburg

1874-1933

Verslagen schoolhoofden school A

(Vlietschool) 1874-1933

Verslagen Commissie van Toezicht

Verslagen schoolartsen 1926-1933

Geraadpleegde literatuur:

Kroniek van Voorburg. Twintig eeuwen wonen en werken langs de Vliet. Voorburg, 1988-1991.

Hans Knippenberg en Willem van der Ham, Een bron van aanhoudende zorg. 75 jaar ministerie van Onderwijs (Kunsten) en Wetenschappen, 1918-1993. Assen, 1993.

Rudolf Dekker, Uit de schaduw in 't grote licht. Kinderen in egodocumenten van de Gouden Eeuw tot de Romantiek. Amsterdam, 1995.

Het personeel (april 1931).

Rechts in het raam schoolhoofd

D. Houtkamp.

Collectie Gemeentearchief Voorburg

Wat voert Voorburg in zijn schild?

Wat is er zoal over het wapen van Voorburg te vertellen? Hoe het was, of beter gezegd, hoe het altijd al was. Ook wat men er ooit van heeft willen maken en wat onze generatie er van gemaakt heeft.

Hoge Raad van Adel

Het verhaal over de achtergronden van de wapens in het algemeen mag -zeker bij mensen met een historische belangstelling- bekend worden verondersteld. Met de omschrijving van het wapen van Voorburg 'een burcht van keel op een veld van zilver' is eigenlijk alles gezegd. Hoewel: we moeten aannemen dat Voorburg al lange tijd voordat de Hoge Raad van Adel te 's-Gravenhage het wapen op 24 juli 1816 bevestigde, de overbekende rode burcht in zijn zilveren schild voerde.

Oorsprong

Een echt onderzoek naar de oorsprong is -voor zover mij bekend- nog nooit uitgevoerd en zal ook bijzonder moeilijk van het wapen van Voorburg uitgevoerd kunnen worden, eenvoudigweg omdat de oude Voorburgse archieven daarvan geen melding maken.

Doorgaans trof je het wapen aan op huizen van enig aanzien, op Swaensteijn bijvoorbeeld. De wapens van Holland en Voorburg, zoals die thans in de bovengevel van Swaensteijn prijken, zijn zoals bekend niet authentiek, omdat architect Kruger die gevel -zoals men toen beweerde- aan de hand van oude tekeningen en schilderijen heeft gereconstrueerd. Heeft dat Voorburgse wapen daar wel altijd op die plek zo gezeten? Of moeten we gaan kijken in de Oude Kerk? Volgens de heer C.H. Voorhoeve in zijn boekje over de Oude Kerk, moet de zogenoemde luifelbank of regeringsbank dateren van eind 1600. De uitgesneden wapens, te weten die van Nederland en van Voorburg, behoren volgens Voorhoeve niet op die bank maar op die van Prinses Marianne. Daarmee gaat het 'bewijs' dat het wapen van Voorburg al lang voor 1816 bestond, te niet. Prinses Marianne vestigde zich pas in 1848 in Voorburg. Is dan wellicht het

Bernard Dijkman (1938) is vanaf 1965 werkzaam bij de Gemeente Voorburg. Sinds 1991 werkt hij op het Oud-archief.

20

Het officiële wapen van Voorburg, bevestigd bij besluit van de Hoge Raad van Adel op 24 juli 1816.

Collectie Gemeentearchief Voorburg
Foto M.G. Trapman, 1999

De wapens van Voorburg en Holland in de gevel van Swaensteijn.

Foto M.G. Trapman, 1998

Voorburgse wapen bij het koorhek authentiek? Weer afgaande op het gezag van C.H. Voorhoeve zou het koorhek in 1654 vervaardigd zijn door de timmerman Cornelis Jacobszn. van Offwegen. Ook schrijft hij dat vroeger de beide wapens, die van Nederland én die van Voorburg boven de bogen stonden. Nu zijn het allebei wapens van Voorburg. Of ze er ook altijd in hebben gestaan? Uit foto's kan worden opgemaakt dat vooral aan het interieur van deze kerk veel gewijzigd is. Het enige enigszins authentieke stuk meubilair is wellicht de merkwaardige kansel, eveneens van meester-timmerman Cornelis Jacobszn. van Offwegen, waarvan een kopie in de Oude Kerk van Naaldwijk staat. Maar ook daaraan is nauwelijks enige decoratie aangebracht, laat staan het wapen van Voorburg. Is er dan een andere bron waaruit opgemaakt kan worden dat het Voorburgse gemeentewapen ook al vóór 1816 in gebruik was?

Toch wel, al scheelt het niet veel. In de lijst met 'pasteurs' van de

Eglise Française de Voorburg komt, onder een door gevleugelde figuren vastgehouden medaillon van de Franse kerk van Voorburg, ook het wapen van Voorburg voor in de ons bekende vormgeving. De laatst vermelde 'pasteur' is echter van 1810, nog vóór 1816 dus!

Een meer overtuigend bewijs treffen we aan op de in Voorburgse kringen bekende 'Vue & Perspective du Village de Voorburg', een 'opengewerkt' gezicht op de Kerkstraat en Herenstraat, met daarop de Oude Kerk en ... Herberg 'De Zwaan', compleet met de later door architect Kruger weer teruggeplaatste geveltoppen. Onderaan de prent bevindt zich... het wapen van Voorburg.

Een 18e-eeuwse zienswijze

Bij nadere beschouwing vertoont met name de burcht, die hier geplaatst is op een tot cartouche verworpen wapenschild, een aantal merkwaardige bijzonderheden. De 'poort' is niet, zoals de traditie wil, geheel geopend, maar afgesloten met een zwaar ijzeren traliehek.

Blijft de vraag op welk tijdstip deze prent, waarvan het origineel wordt bewaard in het depot van het oud-archief, moet worden gedateerd. De prent is zelf niet gedateerd, maar afgaande op de kledij van de ingetekende figuren en de volledige aanwezigheid van de voorgevel van Swaensteijn moet dit ver voor de 'bevestiging' door de Hoge Raad van Adel, in 1816, zijn geweest. Bovendien

vertoont het afgebeelde wapen barokke kenmerken. Tevens constateer ik dat de hoofdingang van de kerk nog niet de in Louis XV-stijl uitgevoerde toegangspartij bezit. In de wetenschap dat deze stijlvorm in ons land voorkwam in de periode vanaf 1690 tot 1770, zou de prent in ieder geval in de 18e eeuw te dateren zijn.

De afgebeelde burcht telt overigens drie ronde schietgaten en de burcht is op een natuurlijk overkomende ondergrond neergezet. Aldus uitgegeven ('exc.' ofwel excudit = hij heeft het uitgegeven) door de graveur H. Bakhuyzen in een ons onbekend jaar. Over genoemde H. Bakhuyzen blijken nog gegevens te vinden te zijn. Op een prent uit 1768 (met vraagteken achter het jaartal) van een zekere Hendrik Pothoven zien we het interieur van de Ridderzaal afgebeeld, toen deze

***De kansel in de Oude Kerk.
Onder het raam de wapens van
Nederland en Voorburg.***

Foto M.G. Trapman, 1998

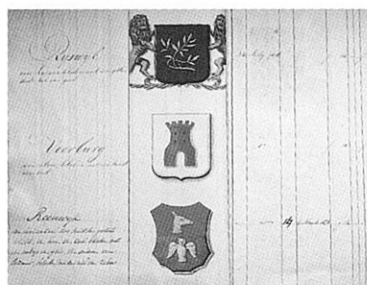
***Detail van een 18e-eeuwse
prent, uitgegeven door H. Bak-
huysen. De burcht is in dit geval
uitgerust met drie ronde
schietgaten en een met een***

21

poort.
Collectie Gemeentearchief Voorburg

nog in gebruik was als loterijzaal. Aan de uiterste rechterkant is een boekwinkeltje afgebeeld, met -nauwelijks leesbaar- het opschrift: H. Bakhuysen. Voort blijkt dezelfde H. Bakhuysen in 1766 een prent van een zekere J.C. Philips uitgegeven te hebben, voorstellende de vergadering van de Staten van Holland en Westfriesland, in een ruimte die wij nu als die van de Eerste Kamer herkennen. Kortom Hendrik Bakhuysen blijkt een uitgever van boeken en prenten te zijn geweest die rond 1760 nering dreef.

Op de schietgaten kom ik nog nader terug. De natuurlijke ondergrond is een artistieke vrijheid van de tekenaar, die niet spoort met de wapenbrief van de Hoge Raad van Adel. Die laat immers de burcht van keel zweven op een veld van zilver...

Wellicht zal iemand opmerken dat het wapen van Voorburg ook nog in de gevel van de Vossenburch voorkomt, zij het dat er dan vossen tussen de kantelen doorloeren en één pogingen doet de burcht te veroveren. Er is weinig bekend van de historie van dit pand, waarvan de gevel in de zeventiger jaren geheel opnieuw

is opgetrokken. Volgens weer een verhaal van de heer Voorhoeve zou het wapen in de gevel iets te maken hebben met een geslacht van Goudse burgemeesters, die dit wapen, compleet met vossen, als familiewapen voerde. Het is dan zeer onwaarschijnlijk dat de hier afgebeelde burcht iets met Voorburg van doen heeft.

Het wapen bevestigd

Als dan op 24 juli 1816 de, door Koning Willem I ingestelde, Hoge Raad van Adel het wapen van Voorburg op een wapenbrief vermeldt, is dat slechts een bevestiging van het feit dat dit wapen ook ten tijde van de Heerlijkheid reeds werd gebruikt en wel in de originele kleuren. Immers gemeenten die bij de Hoge Raad van Adel aanklopten en die geen duidelijke aanwijzingen hadden over het uiterlijk van hun vermeende gemeentewapen, werden wel keurig geregistreerd, maar in de kleuren van het Nederlandse rijkswapen. Vandaar dat er zoveel 'gouden' wapenfiguren voorko-

men op een 'azuren' veld. De maatregel van Koning Willem I om wapens centraal te laten registreren was een reactie op de Franse overheersing toen het bestaan van wapens werd afgeschaft. Verder voorkwam het een zekere wildgroei en werden pogingen van particulieren om zichzelf een 'klinkend wapen' aan te meten, hiermede voorkomen.

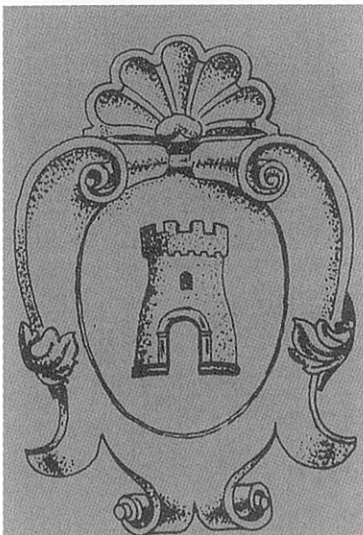
Gebruik van het Voorburgse gemeentewapen

De achtereenvolgende gemeentebesturen voerden het wapen in de raadzaal op de zetel van de burgemeester, in het medaillon aan de amtsketen van de burgemeester en in het (nog steeds in gebruik zijnde) lakstempel ter verzegeling van officiële stukken. En niet te vergeten op het briefpapier. Wel zie je dan diverse gebruikersstijlen in de uitvoering terugkomen. Maar het blijft een burcht van keel op een veld van zilver. Van tijd tot tijd krijgt zo'n eerbiedwaardig symbool als het

De gevelsteen van Vossenburch op de hoek Herenstraat-Wielemakerssloep. Dit wapen zou geen verband houden met het wapen van Voorburg.

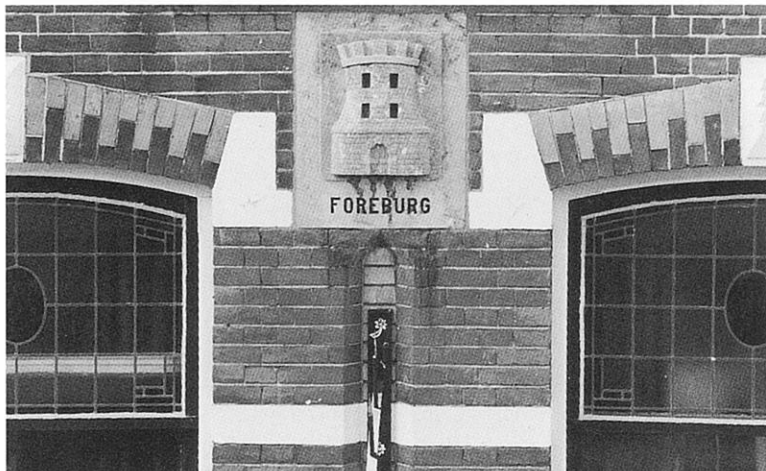
Foto M.G. Trapman, 1999

gemeentewapen ineens extra belangstelling. Dat gebeurde omstreeks 1983.

Swaensteijn

De gemeente poogt dan haar imago wat op te vijzelen door een kunstzinnig ambtenaar het wapen van Voorburg op de jaarlijkse begroting af te laten drukken. Het is een getrouwe kopie van het wapen aan de gevel van het toen pas gerestaureerde Swaensteijn.

De ontwerper heeft echter in de ogen van sommige raadsleden een onvergeeflijke fout gemaakt. In de geopende burcht is maar één heel schietgat opgenomen in plaats van de gebruikelijke, maar niet stringent voorgeschreven, vier schietgaten. Vragen in de raad en badinerende stukjes in de Voorburgsche Courant zijn het vervolg. Maar ook en onbedoeld een verhoogde belangstelling voor het al eeuwen bestaande symbool van het Voorburgse wapen.

De gemeentesecretaris vindt het wapen eigenlijk wel wat kaal in vergelijking met dat van andere gemeenten. Geen kroon, geen schildhouders, geen banderol met de een of andere spreuk. Naar goed ambtelijk gebruik wordt hiernaar een serieus onderzoek gestart. De uitkomst luidt: meneer de secretaris en leden van het college van burgemeester en wethouders, Voorburg heeft nimmer een kroon op het wapen gehad, noch een helm of iets dergelijks, geen schildhouders

zoals in Den Haag en zeker geen bijzondere spreuk op een banderol, zoals Amsterdam en Rotterdam. Een element toevoegen aan dit door zijn eenvoud zo stijlvolle wapen? Zou dat echt een aanwinst zijn? Er een element aan toevoegen zou wel kunnen, maar dan is dat niet 'historisch geduid' en door dit feit alleen al ongewenst. Het advies is dus: laat ons stijlvolle wapen ongemoeid. We schrijven april 1983.

Mee in de vaart der volkeren

Maar ook Voorburg moet mee in de vaart der volkeren zolang het

nog kan. Het gemeentewapen verdwijnt. Dat wil zeggen: eigenlijk kan het helemaal niet verdwijnen om de eenvoudige reden dat het ooit door het hoogste gezag in dezen is erkend als hét symbool van Voorburg. Maar andere gemeenten zijn ons voorgegaan. Den Haag heeft zijn ooievaar verkwanseld en treedt nu naar buiten met de een of andere vlerk, die bij nadere beschouwing ooit aan een ooievaar toebehoord moet hebben. Zoetermeer heeft een aantal ondefinieerbare boompjes als symbool, Leidschendam doet iets soortgelijks. Gemeenten zijn bedrijven gewor-

Dit wapen stond op de gemeentebegrotingen in de jaren zestig. Eén schietgat was toch wel al te weinig, meende men.

De huidige Haagse ooievaar.

De Voorburgse burcht in de gevel van de voormalige melkhandel. Oorspronkelijk was dit de gevelsteen van de Vlietschool. Foto M.G. Trapman, 1999

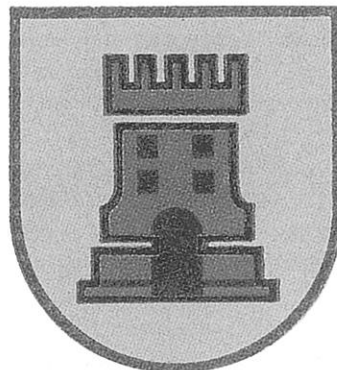
den met een logo zoals V&D en de Bijenkorf, of zoals Sint Antoniusshove en het Westeinde Ziekenhuis.

Bronnen

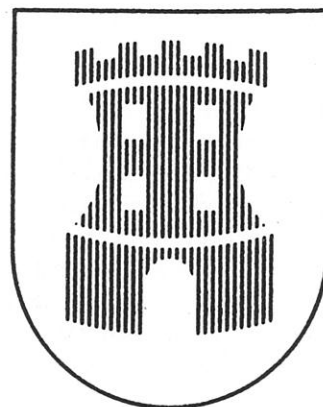
Ch. Dumas, 'Haagse Stadsgezichten 1550-1800'. Waanders, Zwolle; p. 592, noot 33.

'Ach, lieve tijd: 750 jaar Den Haag en de Hagenaars'. Waanders, Zwolle, p. 228; noot.

Wapen uit de jaren vijftig.

Het verticaal gestreepte wapen uit de jaren tachtig. De verticale strepen (die in de heraldiek de kleur rood aanduiden) werden in rood gedrukt. Rood in het kwadraat dus.

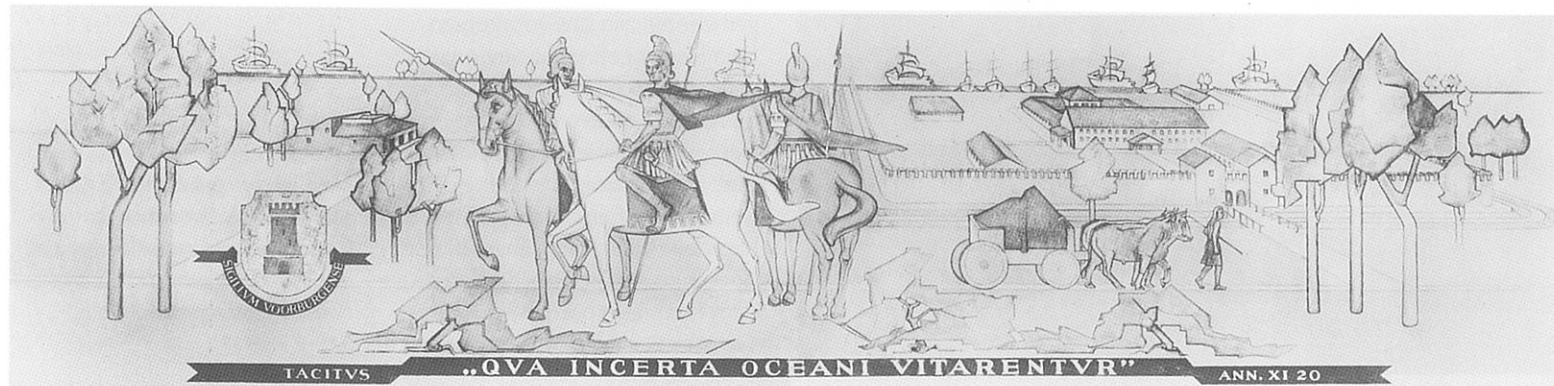

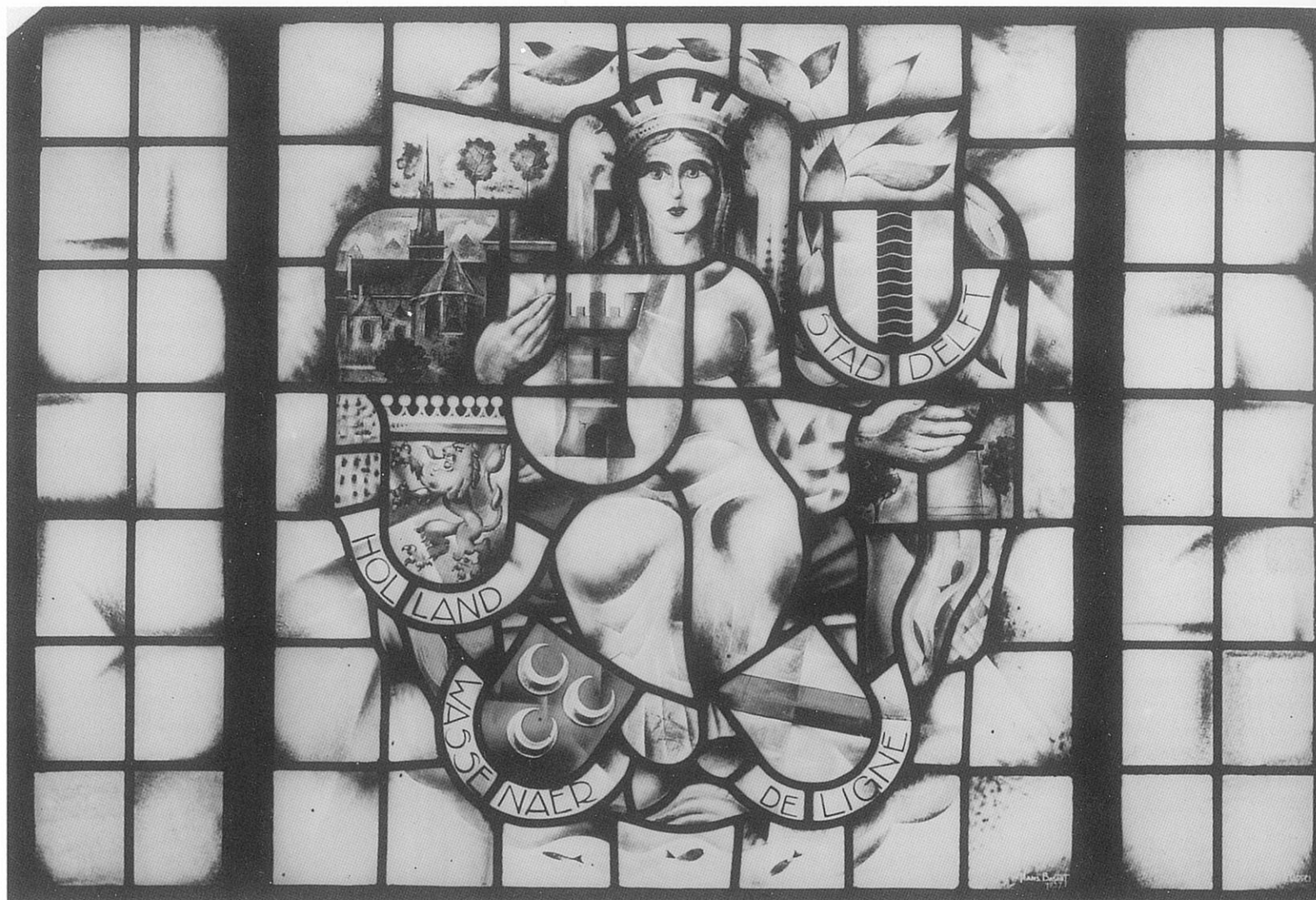
Met veel aplomb maakt de Voorburgse burgemeester Eenhoorn bekend dat de gemeente een eigen huisstijl heeft laten ontwikkelen en dat houdt onder meer in dat de woorden 'Gemeente Voorburg' voortaan op een slingerende banderol zullen prijken en dat de burcht -ontdaan van het schild- voortaan ergens verloren in een hoekje van elke uitgaande brief zal zweven, scheefgezakt en wel. De banderol heeft te maken met de dynamiek van de gemeente en de 'burcht-met-de-weleweinig-flatteuze-bijnamen' moet de link met het verleden levendig houden.

U mag zelf oordelen of de gemeente daarin geslaagd is!

Het gemeentewapen op de -inmiddels vernietigde- wand-schildering in de oude raad- en trouwzaal van Voorburg. Vervaardigd door P. Heldoorn in 1942. In het onderschrift bij de schildering wordt met een citaat verduidelijkt waarom de Romeinen besloten tot het graven van het kanaal van Corbulo: 'waarmee de wisselvalligheden van de zee ontweken zullen worden' (uit Tacitus' Annales).

Foto Wouter van Gool

Het wapen van Voorburg in de visie van H.J.M. Basart. Ook dit raam van het raadhuis –een van de drie– ontkwam niet aan de slopershamer.

Foto collectie Gemeentearchief Voorburg

Historische Vereniging Voorburg

Secretariaat: Oosteinde 30
2271 EH Voorburg
telefoon: 070 386 13 02

Jaargang 5 • Nummer 1 • 1999

Redactieadres:
Laan van Rustenburg 16
2271 XT Voorburg
telefoon: 070 386 84 95

Redactie:

Anne Jacobs
Kees van der Leer
Trudie Lepoutre

Teksten:

Bernard Dijkman
Klaartje van Tuil

Bestuur:

drs. K. van Tuil *voorzitter*
drs. P.B. den Bakker *secretaris*
G.Th. Langerak *penningmeester*
ing. W. Beek *tweede secretaris*
I.E. van der Beesen-van Brussel *lid*
M.J. Harms *lid*
J.L. Kok RA *lid*
J.H.S.M. de Beer *adviseur*

Copyright:

Overname van teksten uit
'Historisch Voorburg' is uitsluitend
toegestaan na schriftelijke toestemming
van de redactie.

Lidmaatschap 1999

Inwoner van Voorburg f40,-
Buiten Voorburg f45,-
Gezin f50,-

Penningmeester HVV te Voorburg
Postbank 288321
Rabobank te Voorburg
rekeningnr. 12 76 78 743

ISSN 1381-4672

**Grafische vormgeving en
lay-out:**

Rietje Trapman

**Lithografie en
productie:**

Rinus Sarabèr

**Burcht bovenaan de gevel van
het gemeentehuis.**

Foto M.G. Trapman, 1999

